

32 Tryater is
van alle
markten thuis

36 Theater
in een
tomatenkas

40 Sil 3 met
touwen in
Heerenveen

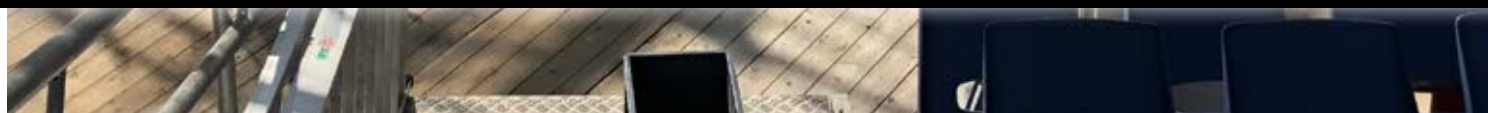
43 Woordenboek
Tryaters -
Nederlands

FOTO: EDDO DE VRIES

DOSSIER

FRYSLÂN

OUDSTE THEATERGROEP VAN NEDERLAND DOET ALLES ZELF

Alleskunners in het Friese land

Tryater is van alle markten thuis. Megaspektakels in voetbalstadions, kleine voorstellingen in dorpshuizen en scholen, tournees langs het schouwburgcircuit. Het enige professionele theatergezelschap van Friesland heeft een breed takenpakket. En een eigen lamphaak voor vierkante gridpijp. | TEKST: COEN JONGSMA |

Wie het in Leeuwarden gevestigde Tryater wil typeren kan kiezen uit diverse unieke eigenschappen; het is het enige professionele gezelschap in Friesland,

van buiten, in de snijdende kou. In de eigen provincie zijn ze vooral bekend van de stukken waarmee ze langs dorpshuizen en scholen toeren. "Ieder

opening van Leeuwarden Culturele Hoofdstad. In de zaal in het eigen gebouw is net de première van de 10+ voorstelling *Karawane* achter de rug. De 4+ voorstelling *Eén dag uit het knisperende leven van een zakje (Ien dei út it knisterjende libben fan in pûdsje)* toert langs de scholen. Vandaag beginnen de repetities voor de locatievoorstelling *Wereldburgers van de Voorstreek* (ondertitel: *In wrâld oan aksinten yn ien strjitte*), die in april in première gaat, ze hebben wel even tijd voor een gesprek. "Als je van allrounden houdt kun je het als technicus niet beter krijgen dan hier", stelt Ekko de Bakker. De lange verbintenissen met de technici vormen

Tournees worden twee keer gedaan, eerst een seizoen in het Fries, het jaar daarop in het Nederlands

het oudste, en met afstand het meest diverse van heel Nederland. Ze maken voorstellingen in alle genres, voor jong en oud. Tryater produceerde de allergrootste en meest legendarische locatievoorstellingen, zoals *Abe* in het stadion van Heerenveen, *Peer Gynt* in de duinen van Terschelling, *Orfeo Aqua* op en in een van de Friese meren, en de *11stêdetocht*. Om een idee te geven, deze voorstelling begon om vijf uur 's ochtends met een kilometerslange wandeling over een drijvende brug in een Leeuwardense vaart. Wekenlang reden bussen met 1200 toeschouwers per dag een twaalf uur durende tocht langs zeven locaties, de meeste daar-

kind in Friesland moet een voorstelling van Tryater hebben gezien", staat er in het beleidsplan.

Op dit moment kijken hoofd techniek Ekko de Bakker en technisch producent Aart Leferte tevreden terug op de

De prutsers, een improvisatievoorstelling in de bedrijfsruimte van Jansma Burdaard, vormt de inspiratie voor de tournee van Dorp Europa in oktober 2018.

FOTO: MARC DE FOTOGRAAF

Lear is één van de grote spektakelprojecten die Truater op locatie realiseerde.
FOTO: ERIK EN PETRA HESMERG

een goed bewijs daarvan. Onlangs ging Klaas Ploegh na veertig jaar dienst met pensioen, Henk van der Kooi heel binnenkort. De Bakker zelf heeft er ook al heel wat jaren opzitten. “Op m’n eerste dag hielp ik mee met de inrichting van de tentoonstelling voor het 25-jarig bestaan, en twee jaar geleden was er het 50-jarig jubileum. Daar heb ik er dus al meer dan de helft van meegemaakt.” Aart Leferte werkt sinds het jaar 2000 bij het gezelschap. Beide heren zijn niet geboren in Friesland, maar verhuisden er op jonge leeftijd naartoe. Ze voelen zich beide echt Fries. “Dat betekent dat je het liefste alles zelf doet.”

Gevaarlijke dingen

Een van de gevolgen van dit Fries zijn is dat er voor de voorstellingen nooit een technische brief wordt gemaakt. Het is niet nodig, ze doen alles zelf.

De schouwburgen weten dat, die willen alleen weten hoe laat ze komen, en in de veertig dorpshuizen zijn geen afdelingen techniek. De Bakker: “Soms spelen we een voorstelling ook buiten

“Gastspelers uit Holland moeten een stuk ook in het Fries leren spelen”

Friesland, dan maak ik speciaal daarvoor wel een technische brief. Een tijd geleden moesten we bij elke voorstelling een PRIE maken. Daarover kregen we verontruste telefoontjes; de mensen van de dorpshuizen en de scholen dachten dat we opeens allemaal gevaarlijke dingen gingen doen.”

Zonder inleving

Op veel scholen in Friesland is Fries de voertaal, maar er zijn ook scholen

waar dat Nederlands is. De tournees van de jongerenvoorstellingen worden twee keer gedaan, eerst een seizoen in het Fries, het jaar daarop in het Nederlands. Door elkaar is voor de acteurs

bijna niet te doen. Gastspelers uit Holland moeten een stuk ook in het Fries leren spelen. “Maar dat lukt niet iedereen”, zegt De Bakker.

In de schouwburgen is er simultaanvertaling. Eerder deden ze dat met boventiteling, maar sinds enige tijd met ingesproken tekst die via een kastje en een oortje aan het publiek wordt aangeboden. Er is uitgebreid getest op welke manier dat het beste werkt. Aart Leferte: “Uiteindelijk bleek de >>

"Als je van allrounden houdt kun je het als technicus niet beter krijgen dan hier", stelt hoofd techniek Ekka de Bakker.

FOTO: COEN JONGSMA

Technisch producent Aart Leferte met een pjuk: "Dat zijn dingen, vaak van ijzer, die nodig zijn bij een voorstelling."

FOTO: COEN JONGSMA

"We merken dat je een ander publiek krijgt als je op plekken gaat staan waar mensen het niet verwachten", zegt De Bakker. In oktober staat *Dorp Europa* in de planning. De aanleiding voor deze voorstelling is de gedachte dat de meeste Friezen in de agrarische sector werken. De Friezen denken dat zelf ook. In werkelijkheid is dat echter nog geen 5%. *Dorp Europa* wordt een tourend tweeluik met een bijzondere structuur. Het bestaat uit een inleidend deel dat in huiskamers wordt opgevoerd en een deel dat met een grotere groep acteurs zal spelen in bedrijfsgebouwen, industrieloosden en instellingen. Juist op plekken waar overdag gewoon gewerkt wordt. "Het is voor het publiek leuk dat ze zo binnen kunnen komen op plekken die ze eigenlijk alleen van buiten kennen", vertelt De Bakker. "Maar voor ons is

tekst het best over te komen als alle rollen door één persoon worden ingesproken, lekker monotoon, zonder inleving. En de vertaling is belangrijk, die moet kernachtiger zijn dan de tekst op toneel."

Vierkante gridpijp

Tryater speelt jaarlijks meer dan 500 voorstellingen. De meeste daarvan tijdens de tournees door de provincie. Bij de planning van voorstellingen worden er twee maten speelveld aangehouden: een kleine maat van 4 x 6 x 2,80 meter en een grotere maat van

vanaf één buis toch twee plannen front maken", zegt Leferte.

Al meer dan veertig jaar gebruikt het gezelschap zijn eigen lamphaak. Het is een korte, dubbel uitgevoerde g-haak met haakse hoeken, die precies om een vierkante gridpijp past. Je drukt hem schuin tegen de pijp, draait 'm een kwartslag en dan zit de haak vast. In de hele provincie zijn de grids in de dorpshuizen daarom van vierkante pijp gemaakt. Een privilege dat alleen voor monopolisten is weggelegd. De Bakker: "We gaan ook geen andere gebruiken, ze hebben minder hoogte

FOTO: ERIKJAN KOOPMANS

In de hele provincie zijn de grids in de dorpshuizen van vierkante pijp gemaakt

5 x 8 x 3,50 meter. Voorstellingen van de kleine maat kunnen overal staan, in ongeveer 40 dorpshuizen en op alle scholen in de provincie. "Met die grotere maat vallen er al heel veel plekken af", zegt De Bakker. Om in die kleine en lage ruimtes zo goed mogelijk voor de dag te komen hebben de technici in de loop der jaren veel eigen ophang- en bouwmaterialen gemaakt. Zo fabricerden ze de 'voorhangbeugels'; haken om een lamp 50 centimeter voor of achter een gridpijp op te hangen. "Dan kun je

nodig dan gewone g-haken, en het werkt veel sneller. Voor bandjes die in diezelfde dorpshuizen spelen en er wat willen ophangen is het vaak even schrikken."

Tourend tweeluik

Tryater besloot al eerder dat het niet nodig was om zichzelf qua schaal en complexiteit steeds maar weer te overtreffen. Maar onveranderd is de creativiteit die het gezelschap heeft om te spelen met locatie en publiek.

het een pittige klus. Het idee is om twee dagen van de week in huiskamers te spelen en de andere op de locaties. Dertig in totaal is het streven. Die huiskamers zijn niet zo moeilijk te regelen, want veel mensen vinden het leuk om Tryater in huis te hebben. Maar die bedrijfslocaties vormen wel een puzzel. Er moet steeds 150 man publiek in kunnen, dus de tribune moet erin, een hoop techniek, en ook een stevige portie regelwerk voor de vergunningen en alle extra voorzieningen die nodig zijn. Maar dat komt goed. We hebben al een zoutwinningsfabriek bij Harlingen op het oog, en een beschuitbakker.”

Dingen van ijzer

Een wandeling door de werk- en opslagplaatsen in het voormalige school-

“Die huiskamers zijn niet zo moeilijk te regelen, want veel mensen vinden het leuk om Tryater in huis te hebben”

gebouw voert ondermeer langs het laboratorium. Daar werken drie leden van de zeskoppige technische ploeg met micro-elektronica uit oude Nokia's aan een voorstelling in het volgende seizoen waarin iemand in het internet moet verdwijnen. We gaan verder door de opslag waar de zelfontwikkelde special effects uit de megavoorstellingen staan. De Bakker vertelt dat er naast de vaste onderdelen in de technische inventaris voor elke voorstelling altijd wel een aantal pjukken meegaan. De verslaggever knikt bevestigend. “Natuurlijk... wat moet je zonder pjukken.” “Die heb je altijd

nodig, vervolgt De Bakker. “Dat zijn dingen, vaak van ijzer, die nodig zijn bij de voorstelling. Het kan van alles zijn. Leferte trekt een hoekig stuk ijzer uit een stellingkast. “Dit is bijvoorbeeld een sunstrip-voor-de-toneelrand-oophangpjuk.” In de bak daarnaast ligt een pjuk om een lampje met een beugel voor vierkante buis aan een Manfrottostatief op te hangen. Ook voor de tribune zijn er vele pjukken. “Als iemand om een pjuk vraagt, weet de ander meteen wat ie moet pakken... is het eigenlijk Fries?”, vraagt Leferte aan zijn chef. “Nee”, antwoordt De Bakker, “het is *Tryaters.*” <<

Eén orkest op drie pleinen

Tryater verzorgde de opening van Leeuwarden-Fryslân 2018 Culturele Hoofdstad van Europa. Omdat Leeuwarden geen grote pleinen heeft was er bedacht dat het evenement op drie pleinen tegelijk plaats zou hebben, voor een publiek van 40.000 mensen. Er waren 2.500 medewerkers, waarvan maar liefst 2.250 vrijwilligers. Op de pleinen stonden torens van twintig meter hoog met grote videoschermen eraan, zo vormde wat er op het ene plein gebeurde weer de input voor de andere twee pleinen. Honderden muzikanten op de daken, torens en balkons en meer dan duizend koorleden vormden op de drie pleinen één groot orkest. Hoogtepunt was het slotlied dat

synchron op de drie pleinen werd uitgevoerd, live voor de nationale televisie.

“Normaal doen we dus alles zelf, maar nu hadden we eigenlijk alles uitbesteed aan vijf grote bedrijven, voor AV, geluid, verbindingen, steigerbouw en licht”, zegt Ekko de Bakker, “en dat was maar goed ook, want dit ligt echt ver buiten ons reguliere werk. Bij de uitvoering stonden we een beetje aan de zijlijn, maar de voorbereiding was erg intensief. Alles wat er gebeurde moest op de seconde precies worden uitgewerkt.” Ook voor Ampco, die het geluid verzorgde was dit voor het eerst dat ze het geluid van drie podia tegelijk sync moesten leggen. “En het was bijzonder om

met Riedel te werken, het bedrijf dat de verbindingen doet bij de Formule 1 en de Olympische Spelen. Ze hadden meer dan zes kilometer glasvezelkabel nodig om die pleinen met elkaar te verbinden. Die konden een heel ingewikkeld technisch verhaal heel eenvoudig uitleggen, en het leuke is dat het feilloos werkte toen het moment daar was.”

De opening was een groot succes. De tv-uitzending duurde ongeveer 40 minuten, maar slechts zes minuten daarvan kwamen rechtstreeks van de Leeuwardense pleinen. Het programma was grotendeels samengesteld uit ingeblikte clichébeelden en sprekers die vooral standaardtypering van

Friesland oplepelden. Teleurstellend vonden de makers dat. “Maar ik was wel ontzettend blij toen het er allemaal stond en toen het klaar was”, zegt De Bakker, “normaal is een première het eind van een maakproces, maar ook het begin van een tournee waarin er nog van alles kan gebeuren. Nu was het in één keer klaar en konden we de boel weer inpakken.”

Credits opening

Geluid	Ampco
Projectie/ videomapping	Mr. Beam
AV/leds	Faber
Licht	Focus
Podia	InterStage
Broadcast	NEP
Netwerk	Riedel

ORKATER SPEELT
VOOR 500
MAN IN EEN
TOMATENKAS

'Een kas is geen speellocatie'

In een kunstmatig bergklimaat op de Friese zeelei speelt Orkater in coproductie met De Lawei Drachten een voorstelling over Friezen en Polen in een plaatselijke tuinbouwgemeenschap. Bij 35 graden Celsius wordt de kas omgevormd tot speellocatie. 's Avonds gaan de truien aan.

| TEKST: REBECCA VAN VUURE |

De tomaten die in de kas groeien komen oorspronkelijk uit de Andes. Overdag hebben ze warmte nodig, 's avonds kou. Niet de meest voor had liggende ruimte dus voor een voorstelling. Toch zagen Geert Lageveen en Titus Tiel Groenestege, vaste makers van Orkater en beiden opgegroeid in Friesland, deze kas als de ideale locatie voor

"Ik zag allemaal hommels vliegen. Die zijn er om de planten te bestuiven"

de voorstelling *Lost in the Greenhouse*. "En waar je van tevoren ook niet bij stilstaat", zegt technisch producent Richard Bron, "is de geur. Daar moet je maar tegen kunnen."

De kas in Sexbierum, in het tuinbouwgebied tussen Harlingen en Franeker is van de firma A.C. Hartman en vormt onderdeel van een park aan elkaar geschakelde kassen. De uitverkoren kas staat los van andere kassen, is met 5 meter wat hoger dan gemiddeld, en qua formaat, 50 bij 50 meter, precies goed. Niet te groot, niet te klein.

Inspiratie voor deze voorstelling vonden de theatermakers onder meer in een verhaal over een Poolse arbeider die dood werd aangetroffen in een sloot in de buurt van Franeker. Wat brengt zo'n gegeven in een gemengde gemeenschap van Friese en Poolse groentenplukkers teweeg? Decor en omgeving zijn alvast optimaal afgestemd op dat verhaal. Dus dan hoeft de locatie alleen nog maar geschikt te worden gemaakt voor het spelen van een voorstelling. Begin maart, bijna twee maanden voor de première is Richard Bron bezig in het tuinbouwcomplex. "Maar zo'n kas is natuurlijk helemaal geen speellocatie", zegt hij, "je kunt er niet vrij doorheen bewegen." De kweekbakken, verwarmingsbuizen en voedingslijnen waarmee de kas gevuld zijn, zitten in de weg. Om de kas bespeelbaar te maken hebben we die leidingen naar beneden gehaald. Weghalen kon niet, want het kweekproces moest juist in stand blijven. De planten vormen tenslotte het decor. De technici bouwden daarom een balkenraster over de leidingen met een planken tentenvloer van 18 millimeter erop, zodat alle systemen intact bleven. "Laatst liep ik er rond en zag ik allemaal hommels vliegen, ze hadden net twee doosjes losgelaten. Die zijn er om de planten

"Als je er op de goede manier draagelementen bij plaatst kun je met een gerust hart wat lampjes en speakers aan de spanten ophangen. Daar hoef je dus niet een hele trussconstructie aan toe te voegen."

FOTO: EDO DE VRIES

te bestuiven. Dat hoort dus ook bij een levend decor. Superleuk."

Andere onderdelen van het kweekproces zijn CO₂, warmte en zonlicht. Het is overdag bijna ondraaglijk warm in de kas. Bron: "Overdag spelen kan echt niet. Van de week was het 35 graden. De zon d'r op en de kachel staat gewoon aan. Dat is niet te doen."

Draagpotentie

Voordat er een lamp of een speaker werd opgehangen heeft Bron samen met Emiel Veken van Orkater veel tijd doorgebracht in de kas. "Een kas is niet direct ideaal om iets te riggen, dus ga je kijken wat er wel en wat er niet kan. "Door daar rond te lopen en goed te kijken hoe de kas werkt, valt op een gegeven moment gewoon het kwartje. Vervolgens leg je dat nog een keer voor aan de constructeur van de kas."

Première: 19 april 2018, in de kassen van Kwekerij Hartman, Sexbierum

Voorstellingen van 13 april t/m 27 mei 2018

Adres: Hartman Kwekerij, Juckemaleane 10, 8855 XE Sexbierum
lostinthegreenhouse.com

Regie: Titus Tiel Groenestege

Script: Geert Lageveen, Titus Tiel Groenestege

Compositie: Radek Fedyk, Erik van der Horst

Kostuums: Arien de Vries

Choreografie: Pim Veulings

Lichtontwerp: Stefan Dijkman

Geluidsontwerp: Robert van Delft

Aan het uiteindelijke riggingplan kwam geen ingewikkelde bouw- en constructietekening of zelfs maar een berekening te pas. "Zo'n kas is een hele stabiele constructie", vertelt Bron, "het heeft een enorme draagkracht. Al die kweekbakken en al die leidingen hangen normaal gezien aan het casco. En aangezien wij dat juist voor de voorstelling >>

Links: Belangrijke onderdelen bij het tomatenkweken zijn CO₂, warmte en zonlicht.
FOTO: RICHARD BRON

Rechts: Repetities door Orkater in de kas waar het overdag 35 graden Celsius is en 's avonds weer koud wordt. Tomaten vinden dat fijn, acteurs wat minder.
FOTO: BEN VAN DUIN

allemaal op de grond hebben gelegd hou je een enorme draagpotentie over. Als je er op de goede manier draagelementen bij plaatst kun je er met een gerust hart wat lampjes en speakers aan ophangen. Daar hoeft je dus niet een hele trussconstructie aan toe te voegen. Voor een paar extra ophangmogelijkheden heeft Emiel een aantal liggers en dwarsbalken nagemaakt.”

Paaltjes

Vijfhonderd zitplaatsen waren er nodig voor een sluitende begroting. Stefan Dijkman, hoofd techniek van Orkater, onderzocht hoe die een plek konden vinden in de kas. Bron stelde voor om zelf een tribune te bouwen. “Ik ben toen met een aannemer gaan praten, want je moet een gedegen partij hebben die het aanstuurt en het ook bouwkundig in de gaten kan houden. Die aannemer adviseerde me om het met bestaande middelen te doen. Dus zijn we toch met een tribuneleverancier om de tafel gaan zitten.” Ze kwamen terecht bij Karel Kolkman, tribuneverhuurder uit de naastgelegen landstreek Het Bildt. “Die had een heel goed verhaal. We kregen ook echt vertrouwen in de bouwers. Zo’n kas heeft een dragende structuur van palen en die staan eigenlijk allemaal in de weg. Maar Karel had een hele mooie tribune voor ons. Zijn tribune past er op vijf paaltjes na perfect in.”

Rijplaten

Bron is aangenaam verrast door de enthousiaste medewerking van de mensen ter plekke. “Wiebren Krijgsman, de TD man van het kassencomplex, is wat je een karakteristieke nuchtere Fries kan noemen. Niets is ze te gek eigenlijk, ze blijven kalm, welwillend, bereid.” Bedrijven uit de buurt leveren de wc’tjes, een grondverzetbedrijf uit Franeker legt de rijplaten en plaatst de hekken en bruggen. De tenten voor de publieksopvang en horeca komen uit Leeuwarden. Ook het regelen van de vergunningen verloopt gemakkelijk. Er wordt voor dit project ook structureel samengewerkt met

Theater de Koornbeurs in Franeker. “De directeur ervan, Lineke Kortekaas werft en begeleidt verkeersregelaars, amateurspelers, fanfares, zaalwachten, EHBO, noem maar op. Het is indrukwekkend.”

Zweten en aanpoten

Twee weken voor de première repeteren de spelers overdag in de kas. Toch komen de tomaten nog steeds op de eerste plaats. Dus de deuren blijven dicht. De ramen gaan uit zichzelf open als het nodig is. Maar daar is geen peil op te trekken. De crew past zich zo goed en zo kwaad als het kan aan de omstandigheden aan. Het credo is: zweten en aanpoten,

“Zo’n kas heeft een dragende structuur van palen en die staan eigenlijk allemaal in de weg”

veel drinken, weinig kleren. Er staan watercontainers op de vloer, iedereen loopt in T-shirt en shorts. De repetities beginnen om half drie in plaats van half één, vanaf een uur of vier, vijf wordt de temperatuur aangenamer. ‘s Avonds komen de truien tevoorschijn, want dan wordt het weer koud. Tomaten vinden dat fijn, voor de spelers en crew hoort het bij het werken in de kas. <<

Deze kas heeft maar één deur als in- en uitgang. Een extra vluchtdeur was noodzakelijk. Dat was voor de kaseigenaar geen enkel probleem. “Wiebren Krijgsman, hoofd TD van het kassencomplex, heeft met ons meegekeken en de plek aangewezen waar de deur het best geplaatst kon worden.”

FOTO: EDO DE VRIES

TREKKENWAND ALS CULTUREEL ERFGOED

“Die Arbo, daar hoor je nooit meer iemand over”

“Waarom bewaren we hem niet?” Eric Noorman vond het zonde om de trekkenwand uit zijn theater te slopen om aan nieuwe normen te voldoen. Door zijn vasthoudendheid heeft het Posthuis Theater in Heerenveen nu een hybride trekkenwand. | TEKST: COEN JONGSMA |

“Kijk, dat is ‘m, mijn trots!” Aan de binnenkant van de manteau hangt de brief waarin de waardestelling door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zwart op wit is vastgelegd. Maar de echte trots staat er vlak naast, de installatie van staal en touwen aan de linkerzijwand, de enige SIL 3 hijsin-

stallatie die desgewenst ook als traditionele handtrekkenwand bediend kan worden.

“Over een jaar of tien is wellicht alleen in Heerenveen een dergelijke installatie te bewonderen”, schrijft de ambtenaar van de Rijksdienst in de Waardestellingsbrief. Deze bijna-erkenning als

monument van de trekkenwand is de kroon op een lange strijd voor behoud van de trekkenwand.

Een van de hindernissen bestond eruit dat zowel de ambtenaren van de Rijksdienst als de liefhebbers van de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland geen idee hadden van wat een trekkenwand was. “Ik heb ze hier uitgenodigd, toen ze het eenmaal hadden gezien, waren ze meteen om”, vertelt Hoofd Techniek Eric Noorman. Noorman is al 36 jaar verbonden aan het Posthuis Theater, een van de weinige sociëteitszalen in Nederland. Het gebouw stamt uit 1885, in 1983 werd er een toneeltoren met trekkenwand aangebouwd.

Tape op de touwen

“In 2001 waren we net overgeschakeld van een handtrekkenwand naar een handelektrische installatie”, vertelt

Eric Noorman, Hoofd Techniek: “Opeens mochten we geen kluiten meer van 12 kilo gebruiken, terwijl de tilnorm in de Arboret 20 kilo is.”

FOTO: COEN JONGSMA

Noorman. Roden Staal, de oorspronkelijke bouwer, had motoren in de kelder geplaatst voor de 32 trekken, zonder het touwwerk en de kluitenstang te verwijderen. Met een knop per trek konden ze op een instelbare snelheid op en neer. “De merken maakten we met een stukje tape op de touwen. Soms stond je met vier man aan de wand om op vier knoppen tegelijk te kunnen drukken. Maar in de praktijk werkte het prima.” Voor de langzame changementen en de wisselingen waar enig gevoel bij kwam kijken konden ze terugvallen op de handbediening met touwen. Sporadisch was dat nodig. Juist in die periode, rond de eeuwwisseling, werd norm 2 voor hijsinstallaties verder uitgewerkt. Daarin werd de verplichting om voldoende geschoold personeel te hebben vastgelegd, een verbod om meer dan 20 handbediende trekken te hebben, en om die met meer dan 75 kilo aan kluiten te beladen. Vanwege deze beperking werden in het Posthuis Theater stripjes op de kluitenstang gelast.

“Die norm was nuttig voor de grote theaters. De kleine theaters werden ontzien, alle theaters daartussenin, zoals wij, moesten enorm investeren, maar voor welk probleem precies? Een of twee keer per week deden we een changement met de hand.”

Aan de wet voldoen

Noorman heeft zich in die tijd regelmatig boos gemaakt. “Ik was echt giftig, de Arbeidsinspectie dacht niet met het theater mee, het ging alleen nog maar over regeltjes, alsof we geen vakmensen waren. Opeens mochten we geen kluiten meer van 12 kilo gebruiken, terwijl de tilnorm in de Arbowet 20 kilo is. De enige mogelijkheid om je personeel gepast op te leiden was in Amsterdam. Dat was twee dagen per week, met in totaal 20 studiedagen en een prijskaartje van bijna 3000 gulden per persoon. Dat vond hij onredelijk. Noorman correspondeerde volop met de Arbeidsinspectie, de VPT en ArboPodium, maar trof er weinig begrip. “Ik kon mijn mensen hier niet zo lang mis-

Links: Om de trekkenwand met de hand te kunnen gebruiken moet de haak van de motorkabel worden losgekoppeld.

De motoren die nu in de kelder staan zijn voorzien van de beveiligingen die bij een SIL 3 installatie horen.

FOTO'S: COEN JONGSMA

sen. Ik heb toen een andere opleider uit de regio gevraagd om een lespakket samen te stellen. Dat kregen we: VCA, Veilig werken met de hoogwerker, NEN 3140 en Veilig hijsen binnen de industrie. Sinds jaar en dag zijn dat goedgekeurde cursussen. ArboPodium was het er niet mee eens, maar officieel ging zij daar helemaal niet over. Het gaat erom dat je aan de wet voldoet.” De handelektrische wand heeft tot 2013 binnen de normen gefunctioneerd. Maar de eisen aan trekkenwanden werden verder opgeschroefd. Vanaf 2018 mogen handelektrische trekken niet meer bewegen boven mensen tijdens de voorstelling. Alleen nog tijdens de bouw. Een upgrade naar een installatie met encoders, computerbesturing en SIL 3 uitvoering werd onontkoombaar. >>

Massatraagheid

“In de offerteperiode vroeg ik me af waarom we de installatie niet konden bewaren. Die trekkenwanden zijn langer meegegaan dan de stoommachine, toch zonde als dat allemaal verdwijnt.” Noorman legde die vraag voor aan DTS², de voortzetting van Roden Staal dat net failliet was gegaan. De ingenieurs sputterden flink tegen. Ze kaartten diverse veiligheidsissues aan en stelden dat een snelheid van 1,5 meter per seconde niet mogelijk was door de massatraagheid van de kluitenstang. Voor Noorman was de 70 centimeter per seconde van de oude installatie ruim voldoende. “Onze kap is maar 13 meter 40 hoog, geen 25. Ook met 70 cm/s is alles snel genoeg uit zicht. En als je niet hoeft te slopen, dan kun je met het geld dat je daarmee bespaart toch die extra beveiligingen betalen.” De staalbouwers pakten de uitdaging aan en gingen aan de slag, steeds enthousiaster. In 2013 werd de hybride installatie opgeleverd. De motoren die nu in de kelder staan zijn uiteraard voorzien van de beveiligingen die bij een SIL 3 installatie horen. De computerbesturing is een Intecon CL van BBH Systems.

Schuifdeuren

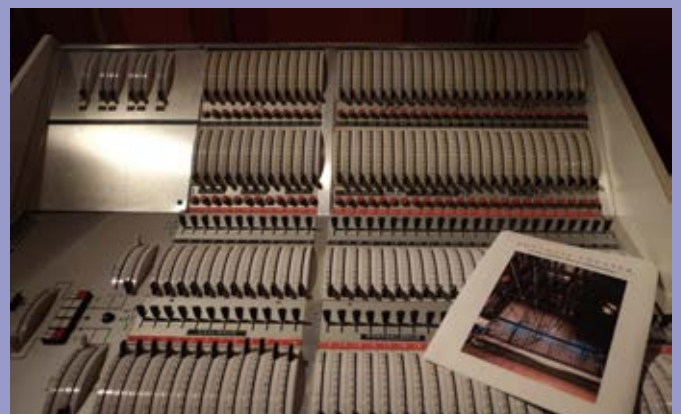
“Het was niet zo moeilijk om het systeem te maken, wel om een goed systeem te bedenken”, zegt Noorman. Na het treffen van enige voorbereidende handelingen op het linker zijtoneel haalt hij een trek naar beneden. Met twee kluiten is ie in balans. Noorman laat hem gracieus op en neer gaan. De techniek is inderdaad overzichtelijk. Aan iedere handtrek is een motor toegevoegd, die met een 30 keer overgedimensioneerde staalkabel aangrijpt op de kluitenstang. Om het veilig door elkaar te kunnen gebruiken is er een hele keten aan veiligheidsschakels en procedures toegevoegd. Zo zijn er plexiglazen schuifdeuren geplaatst voor de wand met touwen. Deze voorkomen dat de op en neer roetsjende touwen haren en ledematen van zijtoneelbewoners meenemen. Om de trekkenwand met de hand te kunnen gebruiken moeten deze deuren open, een sensor registreert dat en schakelt de computerbediening uit voor de trekken, die nu met de hand beetgepakt kunnen worden. Dat afschakelen gaat in groepen van vier trekken. Vervolgens moet de trek in balans worden gebracht. Als het touw met de wiel-

touwklem is gefixeerd kan de haak van de motorkabel worden losgekoppeld. Om vergissingen hiermee te ondervangen zijn deze haken en de wieltouwklemmen van sensoren voorzien. Na het voltooiën van deze handelingen kun je met de hand hijsen. Bezoekende technici vinden de hybride installatie vaak interessant, zeker de wat jongere, die de handtrekkenwand alleen uit verhalen kennen. In de praktijk wordt de handbediening zelden gebruikt. “Ieder jaar bij de kerstvoorstelling gebruiken we hem voor de sneeuwries, dan kun je gewoon met de hand rammelen, dat is met de computer echt een stuk moeilijker.” De bediening uit de tijd van de handelektrische trek heeft Noorman ook laten zitten, de drukknoppen, de snelheidsinstelling en de aansluitingen voor de yellowboxen om de trekken te koppelen. Ook het oude trekkenwandenbord hangt er nog. “Je ziet in één oogopslag drie tijdperken trekkenwandgeschiedenis. Maar die Arbo, daar hoor je nooit meer iemand over. Die stripjes van de kluitenstangen heb ik er weer afgehaald, nu zijn ze weer wat oorspronkelijker.” <<

Theatertechnisch museum in de foyer

Bij de Waardestellingsbrief hoort ook de plicht om het erfgoed uit te dragen. Daarom is het Posthuis op de open monumentendagen geopend voor bezichtiging van de oorspronkelijke handtrekkenwand. Dat bracht Noorman er ook toe om in de foyer een kleinschalig theatertechnisch museum in te richten. Op de eerste verdieping hing hij in een hoekje bij de trap enkele neptrekken op met oude lampen en daaronder een bescheiden verzameling apparatuur die tot voor kort in elk theater te vinden was, zoals een door Noorman zelf uitgebreide ADB-handtafel, een Revox, versterkers, mengpanelen en een motor van de handelektrische wand. Er staan vooral dingen uit het Posthuis, maar hij krijgt ook wel eens wat van een bevriend theater. Alle apparatuur werkt nog. Daarnaast vervaardigde de technische ploeg een film die in Charlie Chaplin-stijl het werken met handtrekkenwanden

laat zien. Deze is op een touchscreen door de bezoekers te bekijken. En op YouTube: zoektermen: posthuis heerenveen trekkenwand

Tryaters - Nederlands

Antienmobiel en de KlaasjeKarre	Publiciteitsstands vernoemd naar verschillende publiciteitsmedewerksters	Klepticht	Signaal dat de vrachtwagen geladen is en de laadklep dicht kan
Arkekar	Gereedschapswagen	KP-methode	Iets veel te groots neerzetten om iets kleiner mogelijk te maken. KP is de technicus Klaas Ploegh, die na klachten over de ontvangst van zenders op een grote locatie, vier veel te grote antennemasten in het speelveld zette. Hij toonde aan dat dat werkte en mocht vervolgens twee masten laten staan.
Arkekrat	Gereedschapskrat	K.U.T.	Coördinerend en uitvoerend technicus
Dikke Berta	Luchtdrukkanon om van alles mee af te schieten	Pjuk	Term te gebruiken voor alles wat geen naam heeft
Efkes netwerke	Bierdrinken in de rustende Jager tijdens Oerol	Tuskenbak	Snelle tussendoor bak koffie
EP-waarde	Aantal gereisde kilometers in verhouding tot het aantal toeschouwers. EP is Eelke Posthuma, voormalig technicus	Trussenloop	Het gezamenlijk in- of uitladen van de trussen
Fjouwerkante lampheak	Vierkante beugel om spots op te hangen	Verkortkabel	Kort verlengkabeltje
HvdK spottekarre	Kar voor het vervoer van spots, gemaakt door Henk van der Kooi	Vrije krommerval	Attentie voor het moment dat de krommers uit een decor worden gehaald met een schoffel. De krommers vliegen dan over het hele toneel. (waarschijnlijk geïntroduceerd door Niko Bovenberg)
JelleSneiderLadekar	Gereedschapskar gemaakt door Jelle Snijder		
Klepsak	Attentie voor het laten zakken van de laadklep		

Fries op reis

Uitladen	Útladen	Lichtbrug	Ljochtbrêge
Eerst koffie	Earst kofje	Geluid	Lûd
Kleedkamer	Klaaikeamer	Regieplek	Regieplak
De kap indelen	De kap yndiele	Rook, water of vuur	Smook, wetter of fjoer
Even m'n rolmaat pakken	Efkes myn rolmaat pakken	Lunch!	Lunsj!
Toneel	Toaniel	Licht stellen	Ljocht stellen
Vloer plakken	Flier plakke	Verwarming	Ferwaarming
Tape en een bezem	Tape en in biezem	Soundchecken om vier uur	Soundchecken om fjouwer oere
Zichtlijn	Sichtline	Graag even rust op de vloer	Graach efkes rêst op de flier
Afstopping	Ôfstopping	Van wie krijg ik aanvang?	Fan wa krige ik oanfang?
Licht	Ljocht	Op de wind	Op de wyn